

Holdt som foredrag hos
sysselmannsembetet i 1.
november 1997.

TOLK PÅ SVALBARD I 1952.

Det var året 1952. Verden var delt i to, og vindene av den kolde krig feiet over jorden. I Korea raste krigen på tredje året, i øst-Europa hadde kommunistene fått et fullstendig grep om samfunnene. Et jernteppe delte verden i to. Og i Kreml var det fremdeles Stalin som hersket

I denne atmosfæren ble en dag på foråret 1952 en noe forkommen russisk gruvarbeider fulgt opp til sysselmannsgården. Han ba om å få bli hos nordmennene. Han hadde arbeidet i kullgruvene i Grumantbyen og hadde så tatt seg derfra til fots mot Longyearbyen. Han var blitt påtruffet av noen norske i Bjørndalen og så ekskortert inn til den norske bosetningen. Han snakket bare russisk og det var ikke så lett å kommunisere med ham, men det var helt klart at tilbake til den russiske gruvebyen ville han ikke.

Den russiske gruvarbeideren, viss navn jeg ikke kjenner, ble satt på første båt til Norge. Av hensyn til forholdet til russerne ønsket man ikke at han ble i Longyearbyen. Hvordan saken utviklet seg videre på dette tidspunkt vet jeg ikke

. Men da sysselmann Håkon Balstad skulle tilbake til Svalbard etter sommerferie i Norge, ønsket han å få med seg en tolk til de videre forhandlinger med russerne. Det som i mellomtiden hadde kommet frem var at russerne ønsket mannen utlevert. De hevdet at han hadde begått straffbare handlinger på Svalbard og for dette skulle han stilles for russisk rett. Fra norsk side ble det imidlertid påpekt at Svalbard var norsk område, og det var norsk rett som gjalt. Mannen måtte stilles for norsk domstol, men man måtte få vite hva saken gjaldt og få avhørt eventuelle vitner

. På denne tid hadde ikke sysselmannen egen tolk og Balstad hadde anmodet departementet om å få med seg en tolk når han reiste tilbake til Svalbrd. Han ønsket i denne saken ikke å være avhengig av russernes tolk

. Det var på dette tidspunkt min familie kom inn i saken. Min far het Anatol Heintz, han var utdannet paleontolog og i 1952 var han professor og bestyrer av Universitetets Paleontologiske museum i Oslo. Imidlertid hadde han selv kommet til Norge i 1919 sammen med

sin mor og søster som flyktninger etter revolusjonen i Russland. I min tidligste barndom var jeg mye hos min farmor og tante og dette førte til at jeg lærte russisk, som den gang ble mitt andre daglige språk. I begynnelsen av september 1952 ble min far forespurt om han kunne påta seg oppgaven å være tolk for sysselmannen i kontakten med russerne i den overnevnte saken. Min far kjente Svalbard godt, han hadde vært der på vitenskapelige ekspedisjoner både før og etter siste krig. Men denne gangen følte han at han ikke hadde anledning til å være så lenge borte fra sitt arbeid, for det tok som kjent mange dager å reise til og fra Svalbard den gangen. Derfor foreslo han til departementet at de kanskje kunne bruke meg som tolk. Jeg var student og for meg var det adskillig lettere å være borte en tid. Så ble jeg innkalt til sysselmann Balstad i Oslo og det ble til at jeg skulle være med nordover. Det er ingen grunn til å legge skjul på at jeg var både meget spent og adskillig nervøs for om jeg virkelig ville klare tolkejobben tilfredsstillende. Selve turen til Svalbard gledet jeg meg svært til. Jeg var vokst opp med beretninger og bilder fra Svalbard og hadde allerede i adskillige år håpet at jeg en dag skulle få komme dit. I dag virker vår reiserute ekstra lang, men den gang fikk man ta det som var tilgjengelig. Vi reiste med tog til Malmø og der gikk vi ombord i kullbåten Ingerto. På den tiden var dette den største kullbåten som gikk på Svalbard og som hadde flest lugarer til passasjerer. Det var stort oppbud på Østbanestasjonen i Oslo da sysselmann Balstad med sin kone Liv og sønnen Stein skulle ta farvel med familie og venner. Blant de mange fremmøtte husker jeg spesielt Helge og Anne-Stine Ingstad. Han sa jeg kunne glede meg til å få oppleve Svalbard. ”Det er et spennende land”, var hans ord. Vi gikk neste ettermiddag fra Malmø og meningen var at vi skulle gå rett til Longyearbyen, uten noen anløp i fast-lands-Norge. Da kunne vi gå utaskjærs, og det betydde sparte utgifter til los.

losbistand. Nå ble det forandringer, og vi gikk inn til Harstad for å få med last og en del folk som skulle nordover. Det er rart hvordan enkelt opplevelser brenner seg fast i erindringen. Det var grått og stille vær (heldigvis ikke grov sjø, for vi gikk jo i ballast og noen påsto at "Ingerto" rullet godt under slike forhold).

Langt inne lå norskekysten som en grå, tidvis takkete rand. Og jeg tenkte både på Nordahl Griegs mektig dikt om Norge, hvor han akkurat snakker om denne kyststripen. Men det slo meg også om vi noen gang

ville komme frem . Jeg syns det gikk merkelig smått fremover på kartet

. Jeg hadde fått en utmerket lugar oppe i offisersavdelingen og vi levde nesten overdådig med mat i offisersmessen. Det er verdt å huske at på den tiden var ennå noen matvarer rasjonert i Norge. Men til å lese i var ikke lugaren særlig egnet, så jeg fant relativt fort opp til broen og fikk med fast leseplass i bestikken. Jeg leste kjemi på den tiden, men det ble også tid til mange kopper kaffe med styrmennene. Jeg fikk høre mye om både det å gå på Svalbard og være ute under krigen. Det var særlig en annen styrmann jeg ble gode venner med. Han var i mine, unge øyne en eldre kar, antagelig sånn rundt de femti. I samtalens løp kom vi inn på De naturhistoriske museene på Tøyen i Oslo. Jeg hadde antagelig nevnt at jeg hadde en liten studentjobb der. Museene på Tøyen, han smakte på ordene også så han noe jeg alltid siden har husket. " Det var et godt sted å være, der var det varmt, rent og stille, der gjorde bror min og jeg våre lekser." Det viste seg at han og familiene hadde bodd like ved museene, i det som ble kalt "Gråbeingårdene" og takket være lekselesning på museene kom både han og broren seg videre og fikk utdanning.

I Harstad kom det som sagt en del folk om bord. Det var gruvearbeider og noen stigerfamilier. Jeg husker at jeg sto på dekke og så hvordan vi gled ut fra kaien. Da kom en av stigerkonene opp til meg og begynte å prate. Hun ville vite hva jeg skulle gjøre på Svalbard, skulle jeg kanskje arbeide på kjøkkenet ? Men nei, jeg skulle bare en kort tur nordover. Jeg var i følge med sysselmanen og familien og skulle være med som tolk på en tur til russerne. Da snudde hun seg og gikk, hva jeg

oppfattet som ganske demonstrativt. Det var ennå meget store sosiale forskjeller i Longyearsannfunnet.

Jeg hadde håpet vi skulle få et glimt av Bjørnøya, men den var hyllet inn i sin vanlige tåke. Dessuten ble jo dagene merkbart kortere alt ettersom vi stadig kom lengere og lengere nordover. Vi var kommet til månedsskiftet september/oktober. Vi nådde frem til ut for Hornsund på dagen, men også der dekket skyene all utsikten og før vi var inne ved kai i Longyearbyen var det forlengst helt mørkt. Jeg hadde ikke sett noe av Spitsbergen med sine spisse fjell.

Det var mye folk på kaien da båten klappet til. Fra sysselmannskontoret var ialle fall sysselmannsfullmektig - senere sysselmann Odd Birketvedt og kontorets eneste politifullmektig med jeep, som egentlig tilhørte Norsk Polarinstitut. Vel oppe i sysselmannsgården ringte telefonen. Det var behov for politiassistanse, det var bråk på en av brakkene oppe i Nybyen. Jeg husker Balstad snudde seg mot meg og med et smil spurte om jeg ikke hadde lyst til å være med oppover, så kunne jeg få se "Longyearbyen by night". Selvsagt ville jeg gjerne være med og det jeg fikk oppleve var igjen en liten del av samfunnet i Longyearbyen den gang. Bråket skyltes at det var dagen for den månedlige flasken . Av de fire karene som delte rom på en av brakkene, hadde de tre allerede hatt en real fest. Sistemannen ville derimot fordele "moroa" litt og hadde låst inn flasken med noe innhold i klesskapet. Men så ville de andre tre prøve å få opp skapet og dermed var bråket i gang. Hvordan det hele ble ordnet husker jeg ikke. Men det var ro da vi dro tilbake og for at jeg skulle få se litt mer kjørt vi litt ekstra rundt

Det var på forhånd avtalt at vi skulle til russerne 4.oktober. Det var Birketvedt som skulle reise, Balstad selv ville ikke med. Forhandlingene skulle holdes i russernes sted Coles Bay, som var skipningshavnen for Grumant. Mellom de to stedene gikk det den gang jernbane. Jeg var på forhånd blitt satt inn i hva saken gjaldt. Som sagt hevdet russerne at den russiske gruvearbeideren som var rømt til Longyearbyen hadde begått straffbare handlinger. Så vidt jeg husker hadde han i utgangspunktet stjålet en frakk fra en av de andre arbeiderne. Da

denne ville ha den tilbake, hadde det blitt slagsmål og han som skulle ha stjålet hadde forsøkt å bruke kniv . Var det i forsvar eller som angrep, se det var ikke så greitt vite. Det ble sagt at det var for å angripe. Både tyveriet og ikke minst det senere slagsmålet var selvsagt ulovlige handlinger. Og det ble fra russernes side hevdet at de ville føre frem vitner som kunne fortelle om sakens gang

Med avreise til russerne 4.oktober ble det en dag i Longyearbyen først og til den knytter det seg et minne som jeg må få ta med. Helt fra jeg var barn har jeg hatt en yndlingsevetyr blant Asbjørnsen og Moes mange folkeeventyr. Det er eventyret om "De tre prinsesser i berget det blå" Uten å fortape meg i dette eventyret vil jeg bare ta med den ene hendelsen hvor soldaten som skal forsøke å frelse prinsessene ut av i fjellet, drar gjennom mørke og vann og tilslutt kommer til en ny og strålende verden. Omtrent slik følte jeg det , da jeg våknet første morgen på Svalbard og kikket ut av vinduet på gjesteværelset i 2. etasje i sysselmannsgården. Borte var gårsdagens gråvær og skyer, fra en tindrende, blek blå himmel skinte solen og eventyrlandskapet strålte mot meg i all sin arktiske skjønnhet

Vi skulle reise med sysselmannsskøyten "Sysla" fra Longyearbyen til Colesbay hvor forhandlingene skulle finne sted og det var lagt opp til at vi skulle komme tilbake samme kveld. Vi kom oss tidlig avgårde. Jeg minnes at det ennå var temmelig mørkt da vi gikk ned til kaien. Vi hadde fått alle instruksjer, selvsagt først og fremst Birketvedt, som skulle foreta vitneavhørene. Like før vi skulle gå spurte imidlertid Balstad meg om jeg hadde nok lommetørkler med. Det var da svært til omsorg, syntes jeg, særlig da jeg slets ikke var forkjølet. Men forklaringen var en helt annen. Jo, for når russerne ville skåle så var det best å være høflig. Men så kunne man late som om man hostet litt og dermed ta opp lommetørkle og spyttte det meste av skålen i det. Og når alle lommetørklene var godt våte var det bare å gå på toalettet og vri de opp

Så var vi på veg. Været var igjen blitt mer grått og skyet og i denne belysningen så Grumantbyen oppe i fjellsiden svært så mørk og trist ut. Mens vi fortsatt utover Isfjorden så vi toget komme tøffende fra

Grumant mot Colesbay, et merkelig syn her opp i det øde landskapet. Det tok vel innpå et par timer å komme til Colesbay . Da vi la til kai var allerede russerne der for å ta oss i mot. De hadde nok sett oss der vi kom utover. Vi ble vennlig mottatt, men det som gjorde størst inntrykk på meg i første omgang var en flokk raggete kuer som vandret omkring i søla. Her og der lå det noen fanger med høy som de spiste av. Det var laget gangveger av treplanker og på en slik balanserte vi oss opp til det huset hvor forhandlingene skulle foregå. I min erindring var det egentlig ikke særlig mange hus i Colesbay og de var alle forholdsvis lave. Det hele ga inntrykk nærmest av en landsby et eller annet sted langt ute på landet. Det må jo ha vært en forholdsvis brukbar havn, i og med at Colesbay var skipningsstedet for Grumantkullene, men den la jeg ikke merke til. Det huset vi ble ført til var antagelig stedets hovedkontor med bl.a. et større rom til møter og annet. Det hele virket meget slitt og nærmest uflidd. Det sto et stort bord midt i rommet og det var her vi ble anvist plass. At bordet bugnet av flasker med ymse innhold, lovet ikke særlig godt. Men før vi skulle starte, hadde jeg bedt om å få bli vist et toalett. Det var en skrekkelig opplevelse norsk ung kvinne. Bare av den grunn ville jeg helst ikke drikke noe på hele dagen

!

Det hele startet med at jeg ble spurt om hvor gammel jeg var. De syns jeg var så ung, var jeg virkelig myndig dvs. 21 år. Både Birketvedt og jeg kunne bedyr at jeg faktisk var 22 år. Men jeg syns det var en både i merkelig og selvsagt noe fornærmende måte å ta i mot meg på. Jeg var dog ansatt av de norske myndighetene for å gjøre denne jobben. Russerne stilte også med tolk, men Birketvedt insisterte på at han bare ville bruke meg

. Birketvedt ville gjerne i gang med selv forhandlingene så fort som mulig, men russerne insisterte på at først skulle det spise, - nado zakusit - sa russerne. Det falt i min lodd å fortelle den for russerne kanskje både uforståelige og litt fornærmende sak at Birketvedt var avholdsmann. Og nå spilte jeg på min unge alder og sa at det eneste jeg tålte var litt vin. Så ble det mat og te, og jeg ble forsøkt proppet med søtsaker av forskjellig slag av en ung, og i og for seg meget tiltalende mann, som deklamerte dikt for meg inne imellom munnfullene og

hver gang jeg skulle oversette noe av den mer alminnelig samtalen ved bordet

. Men Birketvedt var utålmodig, nå ville han i gang. Hvor var vitnene som han skulle avhøre. Jeg kan huske det ble en på samme tid litt rar og amper stemning. Hastet det nå virkelig så, vi skulle jo mottas først som venner og gode naboer.

Men hvor var så vitnene, de som var blitt bestjålet og fornærmet, ville Birketvedt vite. Etter mye om og men, ble det klart at her var ingen vitner og russerne hadde ikke til hensikt å etterkomme det norske pålegget om å få avhøre noen. Birketvedt forsøkte da å gjennomgå saken slik den var blitt fremstilt fra russisk side, da de hadde begjært å få utlevert den rømte russeren. Men egentlig lykkes heller ikke dette. Russerne unnvek å svare på spørsmål, de kom heller med beskyldninger mot han som var rømt av typen "Han var et dårlig menneske". Men slik blir man ikke dømt for i Norge. Birketvedt var med god grunn i ferd med å bli temmelig irritert og oppgitt. Det var jo helt klart at her kom man ingen veg, det hele var spillfekteri. Ja, når det var slik at ingen vitner lengere var i de russiske stedene avsluttet Birketvedt, så var det ingen grunn til at vi skulle bli her noe lengere. Så han ville med dette avslutte møtet og vi ville dra tilbake til Longyearbyen og rapportere saken til sysselmannen - gubernater Balstad. Da fikk russerne fart på seg, nei vi måtte da ikke dra slik med en gang. Jeg vet ikke om Birketvedt et øyeblikk øynet at man kunne komme litt videre med de egentlig forhandlingene

. Hvorfor skulle vi ellers bli. Jo, for vi måtte jo spise middag! Det var nok vel ment, men det følte som ikke lite av et antiklimaks. Og på nytt stor var det stor oppdekning, masse mat og nu skulle det skåles. Vi klarte å unngå det, lommetørklene ble ikke brukt, men vinen nippet vi til. Da middagen vel var over, var det selvsagt forlengst blitt mørkt ute. Og nå lurte russerne på om vi ikke ville bli til neste dag og overnatte i Colesbay. Men da ble jeg redd. Det bare ville jeg ikke. Min russiske kavaler, var fremdeles like innpåslitende, og standarden på det hele var slik at bare det gjorde at det fristet ikke. Skulle vi blir der, ville jeg dele rom med Birketvedt, så han kunne beskytte meg. Men jeg vet ikke om han var villig til det. Så det ble njet, njet og atter njet fra min side. Og det godtok russerne uten noen sure miner. Men da måtte vi først ha gaver. På meg ble det esker med sjokolade og søtsaker og

en sterktluktede parfyme i en flaske som så ut som en av tårnene på Kreml. Ellers var det bl.a. noen flasker vi skulle ta med til herr gubernater.

Det var et stort følge som fulgte oss til båten, for alle russerne som hadde vært tilstede på dagens forhandlinger var med. Det slo meg da at egentlig viste vi ikke hvem de var og hva de hette, for vi var ikke blitt presentert for den enkelte da vi kom. Så vidt jeg kunne forstå i ettertid var det ikke konsulen som hadde vært til stede og ført ordet under forhandlingene. Men på den annen side var nok russerne noe forbauset, kanskje litt snurte over at ikke sysselmann Balstad selv hadde kommet. Da vi så kom ombord, kom overraskelsene ganske så fort. Den første var bare hyggelig. Jeg hadde under dagens møte uttrykt min store begeistring for noe (ugjæret) druesaft de hadde servert, for ikke å snakke om noen meget velsmakende pærer som de fortalte kom fra Krim. Nå stod det en stor glasskrukke med druesaft og en hel, liten kasse med pærer til meg

. Den andre overraskelsen syntes i alle fall Birketvedt slets ikke særlig om. Russerne hadde holdt stor fest for "Sysla"s mannskap mens vi var i land. Og da hadde man hverken benyttet seg av Balstads råd om lommeterkler eller pålagt seg selv noen begrensninger. Resultatet var at alle bortsett fra skipperen sov. Vel ombord spurte skipperen om vi ikke like godt kunne bli liggende ved kai til neste morgen, det var lugarplass både til Birketvedt og meg så det skulle ikke være noe problem. Denne gangen var det Birketvedt som sa tvert nei. Vi skulle og måtte til Longyearbyen med en gang nå i kveld. Kanskje det var fordi vi tidligere så kontakt hadde avslått russernes tilbud om å bli over hos dem. Vel, da var det ingen annen råd enn å få vekket maskinisten og etterhvert hørte vi den velkjente lyden av at maskinen var i gang. Sakte gled vi ut fra kaien i den mørke natten. Det gikk ikke fort innover Isfjorden den kvelden, men etterhvert viste lysene oppe i fjellsiden at vi passerte Grumantbyen og endelig så vi lysene fra Longyearbyen. Da vi nærmet oss kaien, ba skipperen oss om at vi gikk opp på dekk og sto klare til å hoppe i land, mens han sakte gled langs kaien. Så gjorde vi det og da vi ruslet oppover mot sysselmannsgården så vi at "Sysla" svingte utover og la seg til for natten ute på bayen. På veg inn hadde jeg lagt merke til at "Ingerto" var gått. Det hadde egentlig vært meningen at jeg skulle være med den til Norge. Men vi

kom altså så sent tilbake at det ikke ble noe av. Dermed måtte jeg belage meg å vente på neste kullbåt

Vel oppe i sysselmannsgården ble vi møtt av Balstad og frue. Han syntes egentlig ikke særlig forbauset over hvordan det hadde gått. Det var tydelig at han ikke hadde hatt noen tro på at russerne ville stille med noen vitner. Deres forklaringen på hvorfor det ble slik var helt i tråd med det de hadde opplevet tidligere. Jeg tror det var for å muntre oss litt, for egentlig var vi temmelig nedslåtte over dagens møte, så lovet Balstad at han skulle ordne så vi og noen andre skulle få et tur med "Sysla" innover i Isfjorden dagen etter.

Hva det resulterte i har Liv Balstad beskrevet i sin bok "Nord for det øde hav" Bortsett fra at vi hadde oppdaget at "Sysla" hadde stukket av allerede da vi satt ved frokostbordet og så utover, så er resten av historien beskrevet akkurat slik det forløp. Dermed ble det utover dagen en praktfull tur på beina i lånt utstyr, til Platåfjellet. Det var Birketvedt som tok meg med på den, men noe gevær hadde vi ikke med. Det var jakt på isbjørn den gangen og det var knapt nok en eneste isbjørn som klarte å komme seg usett forbi Isfjord Radio

Egentlig var mitt oppdrag som tolk forbi. Men selve Svalbard-turen hadde ennå noen overraskelser til meg. Igjen var det Balstad som var ute og ordnet ting for meg og dermed fikk jeg en tur til gruve 2, hvor det den gang ble arbeidet for fullt. Iført gruvdress, støvler og hjelm og medbrakt matpakke dro vi oppover fjellsiden i gruvetrallen. Turen begynte med mat og kaffe på spiserommet og deretter gikk det med vogn innover. Jeg fikk være med inn helt på strossa. Det var spennende, ikke minst å se de glinsende lagene med kull. Ved middagen den dagen fortalte Balstad at det var kommet beskjed om at en av Forsvarets Catalinafly skulle komme opp dagen etter. De var på øvringstokt og skulle blant annet se hvor isen lå, den skulle visstnok være meget langt nord det året. Dagen etter kom Catalinaflyet og landet i et hav av sjøsprøyt ute på Adventfjorden. Sjef ombord var den den gang legendariske major Anonsen og han og hans mannskap fikk en overmåte hjertlig mottagelse i Sysselmannsgården. Det var tydelig at dette var gode, gamle venner som man var meget glad for å se

igjen. Og slik gikk det til at jeg dagen etter fikk bli med på deres flyvning nordover på Svalbard for å se etter isen. Det må her tilføyes at jeg aldri tidligere hadde vært opp i et fly, så det ble en dobbelt minnerik tur. Jeg hadde fått låne en varmedress, for det var knapt noen oppvarming i Catalinaen, og følte meg nokså ubevegelig, nærmest som en slags teddibjørn. Jeg syns starten var dramatisk, da sjøsprøyten stod rundt flyvet, men først oppe i luften glemte jeg alt annet. Hvilket fantastisk landskap var det ikke som bredt seg ut foran oss. Vi var opp forbi Moffen, så fløy vi nord om Nordaustlandet og krysset frem og tilbake på østsiden av Spitsbergen, før vi da det så vidt var begynt å mørkne landet igjen i Adventfjorden. Men noe is hadde vi ikke sett

. Men som om ikke dette var nok, fikk jeg et par dager etter anledning til å følge med samme Catalinefly ned til Tromsø med bagasje og en kasse med pærer fra Krim. Men mine erfaringer med flyreiser endte ikke der. Dagen etter skulle major Anonsen fra Tromsø til Oslo. Dette var så pass sent på året at sjøflyene hadde sluttet å gå til Tromsø. Det var først fra Bodø at det var regulær flyforbindelse til Oslo med et fly tre ganger i uken. Derfor fikk jeg følge med et lite militærfly fra Tromsø til Bodø. Været var vakkert. Det var ennå høstløv i dalene, mens toppene blinket hvite med sne. Et utrolig vakkert landskap å vise frem til en som aldri før hadde vært over disse områdene i fly. Siste etappe fra Bodø til Oslo, ble nesten et lite antiklimaks. Det skyet etterhvert til og da vi landet på Fornebu var det allerede mørkt. Jeg hadde fått mange nye inntrykk, ny kunnskap og ikke minst andre perspektiver på mange ting. Men best husker jeg at vinden fra den kolde krigen, tross all vennlighet, følte sterk og meget nærværende.